

Wat is liberaal aan liberaal jodendom?

Historische achtergronden van liberaal jodendom

Bart Wallet

Universiteit van Amsterdam/Levisson Instituut

Opzet

- Ontstaan jodendom
- Ontstaan liberaal jodendom
- Verlichting en Haskala
- Politiek en religie
- Religieuze diversiteit

Wanneer begint het liberaal jodendom?

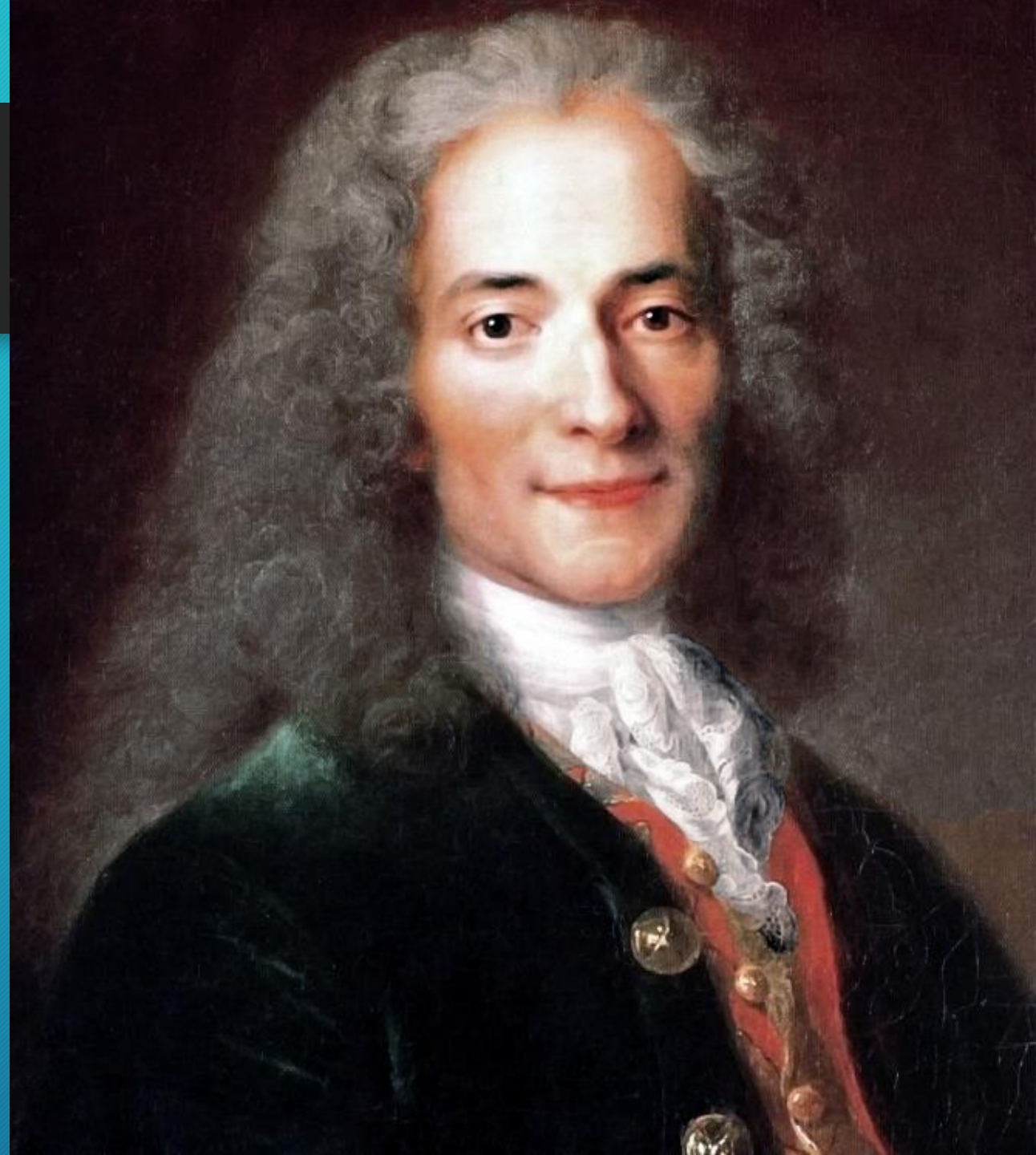
Joden in vroegmodern Europa 1500-1800

- Renaissance: “Die Entdeckung der Welt und des Menschen” (Burckhardt)
- Getto's (1516 Venetië)
- Stad en platteland
- “Natie”-concept

Verlichtingsbewegingen en de joden

- Kant: sapere aude
- Diversiteit verlichtingsbewegingen
- Religieus en anticlericaal
- Voltaire
- Januskop
- “Il faut tout refuser aux juifs, comme nation, il faut tout leur accorder comme individus; il faut qu'ils soient citoyens. On prétend qu'ils ne veulent pas l'être; qu'ils le disent et qu'on les banisse; il ne peut y avoir une nation dans une nation” (Stanislas de Clermont-Tonnerre, 1789)
- Progressieve geschiedvisie
- Jodendom als anachronisme

Haskala

- Tweede intelligentsia, studenten
- Joodse verlichtingsbeweging
- Berlijnse Haskala
- Moses Mendelssohn (1729-1786), *Jerusalem oder über religiöse Macht und Judentum* (1783)
- Debat met Johann Kaspar Lavater
- Isaac Euchel (1756-1804)
- Filosofie en natuurwetenschappen
- Onderwijsvernieuwingen: Naftali Herz Wessely, *Divrei shalom we-emet* (1782)
- *Bi'ur* (1780-3)

תרנום אשכנזי א

א

(ב) דזעט זיך דאס
רעדען, וועלכע משנה
אן גאנץ ישראל געהאלט
טען, דיסזייטס דעם יודן:
געמליך אין דער וויסטע,
אין דעם געפילדע געגען
דעם שילפמעטערע איבער,

רש"י

א (א) אלה הדברים.
לפי שהן דברי תוכחה
ומנה כאן כל הכוונה
שכענינו לפני המקום צדק
לפיכך סתם את הדברים

והאידם צדק פניו כחן של ישראל [ספריו]: אל כל ישראל. לילו הוכיח מקמתן הך ללו
שצדק צדקם אתם הייתם שומעים עין עמדת ולא השיעוכם דבר מכן וכך לילו היינו שם
היינו משיבים אותו לנך פנסם כולם ולמד להם הדי כולכם כאן כל מי שיש לו משתה ישיב:
במרב. לא צמדנו היו אלם צערות מולד ומהו צמדנו אלם צעיל מה שכעניסוהו צמדנו שלמדו
מי יתן מוטנו ונמד [שמות י"ז]: בערבתי. צעיל הערצה שחטלו צעל פער צעיתים צערות
מוצב: מול סוף. על מה ש'מדו צים סוף צולס ליס סוף שלמדו המצלי לין קצרים צמרים
[שם י"ד] וכן צמוסעם מתוך היס ש'מדו ומדו על יס צים סוף [טהלים ק"ו] כלייתא [צערות
ט"ז]: בין פארן ובין תפל ולבן. למד ר' יחזק חזינו על כל המקדל ולל עלינו מקום שמו תופל
ולצן אלם הוכיח על הדברים ש'מדו על הכן שהא לנן שלמדו ונשנו קנה צלחם הקלוקל
[צמדנו כ"א] ועל מה ש'מדו צמדנו פלח על ידי המדגלים: וחצרות. צמחוקתו של קרה.
דבר למד למד להם היס לבס ללמד פמה ש'מתי לעדים צמרות צעיל לען הרע ולתם
הצדקם צמקים [ספריו]: ודי וחב. הוכיח על העגל ש'מדו צעיל דוד זכר שהיה להם ש'למד

באור

א (א) אלה הדברים. יתכן שהוא שז על הספרים הקדומים, כי כל אפדות ה' נעולות ועדוקות
לשם ועוד וסוף. ושער הכתובים א ב ג ד ה כו הו: אלה המצות והחקים אשר צלו צמפדים
הקדומים) הם הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל. ובמד: באור עשר יום. (למד הלכו)
משוד (ללנת) דרך הר ש'מדי (אל לוך ישראל ולא צלו כי אס) עד קדש צדנע (והס קרה עה
שקרה ובחדה עליהם שלא לנכס ללחן ישראל מיד מקדש צדנע דרך הר ש'מדי, כי אס לכות את
הר ישיס דצים עד תס כל הודו הוהו: (יחדי בארבעים שנה). צעמתי פער חדש צ'למד לחדש

דברים א

יכח ד' שמוך פגיות ויתחיל מתחלת שיטה ח':

א (ב) אלה הדברים אשר דבר משה
אל כל ישראל בעבר ניהוהו במדבר
בערבה מול סוף בין פארן ובין

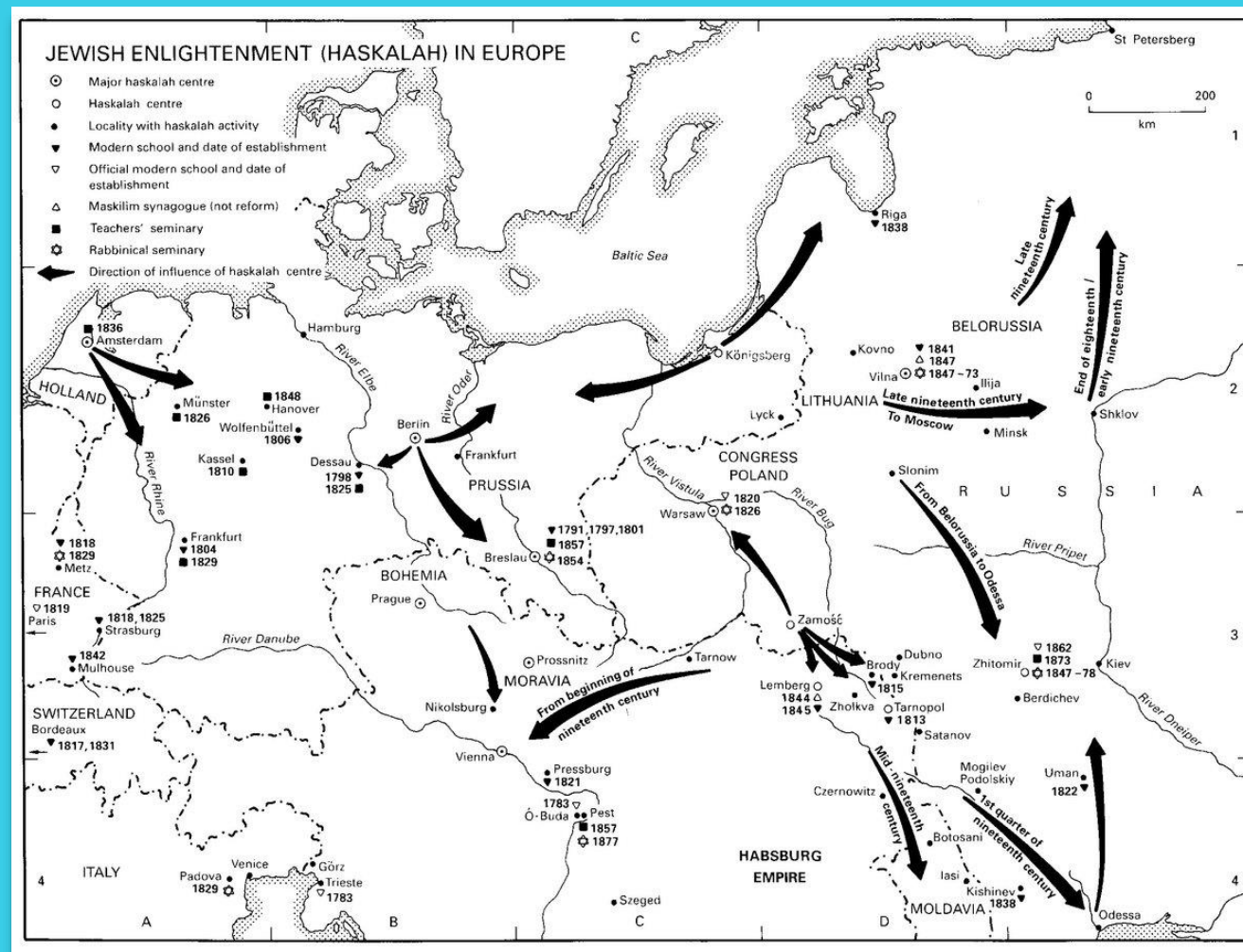
תולדות אהרן אלה הדברים מוטם מ"ח ה':

תרנום אונקלוס

א (ה) אלן פתגמיה די מליל משה עם גל ישראל בעיקר
ידרנה אובה יתחון על דקבו במדברא ועל
והדיווה במישר ל'קמיל ים סוף פארן ש'מלו על סנא

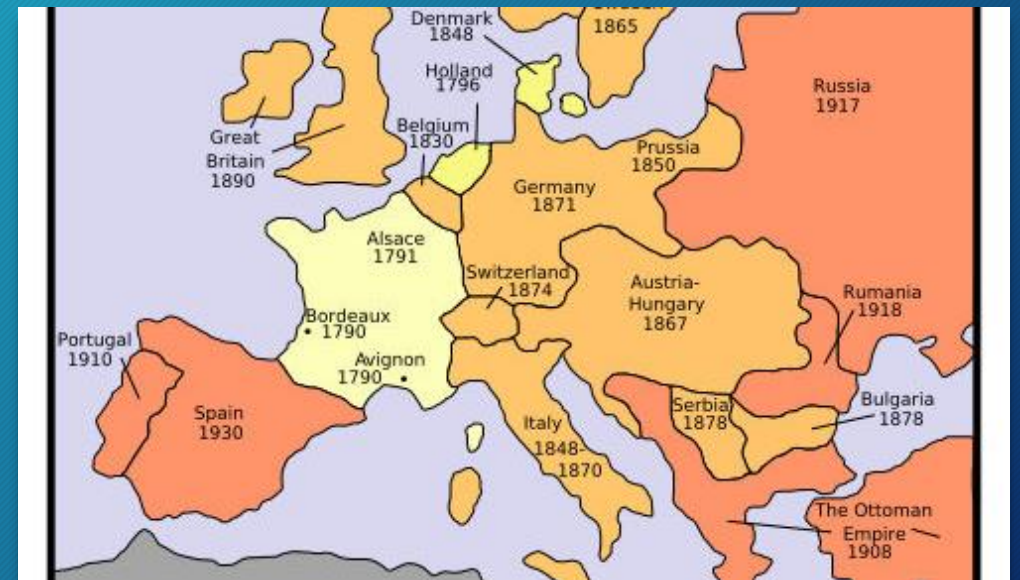
Haskala: enkelvoud of meervoud?

- Transnationaal én nationaal
- Polysystem theory
- Van West- naar Oost-Europa
- Verschuivende fronten

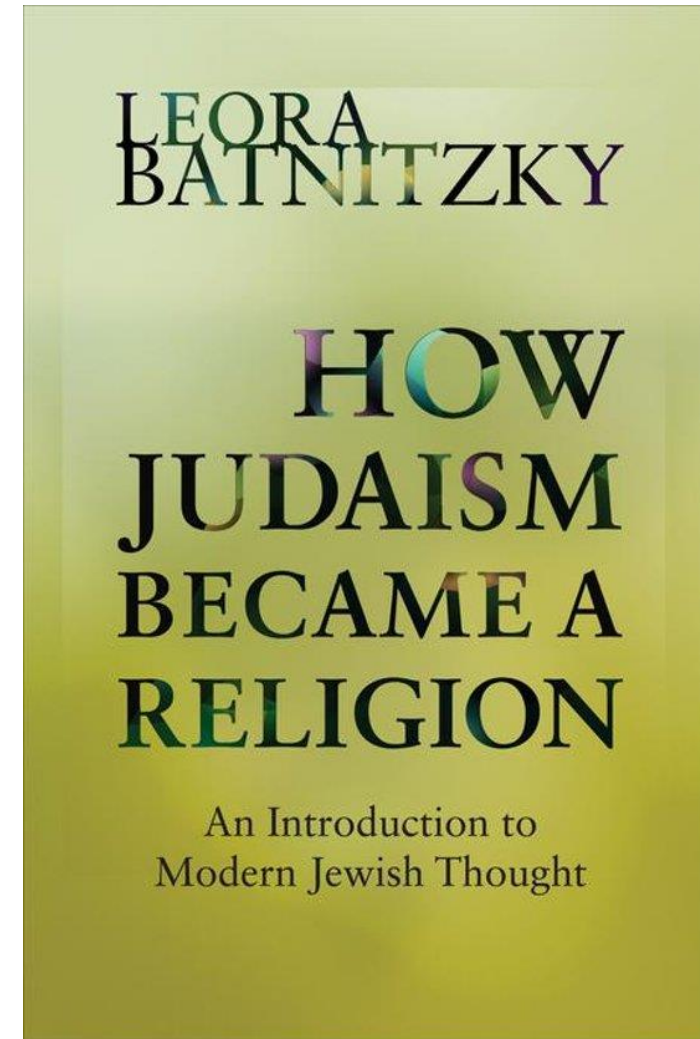
Routes van emancipatie

- Radicale route: emancipatie > integratie, 1791 Frankrijk, 1796 Bataafse Republiek. Model voor West-Europa
- Gematigde route: Christian Wilhelm von Dohm, *Über die bürgerliche Verbesserung der Juden* (1781)
- Integratie > emancipatie. Model voor Centraal-Europa
- Oost-Europa en Midden-Oosten: tot in twintigste eeuw (vrijwel) geen integratie en geen emancipatie

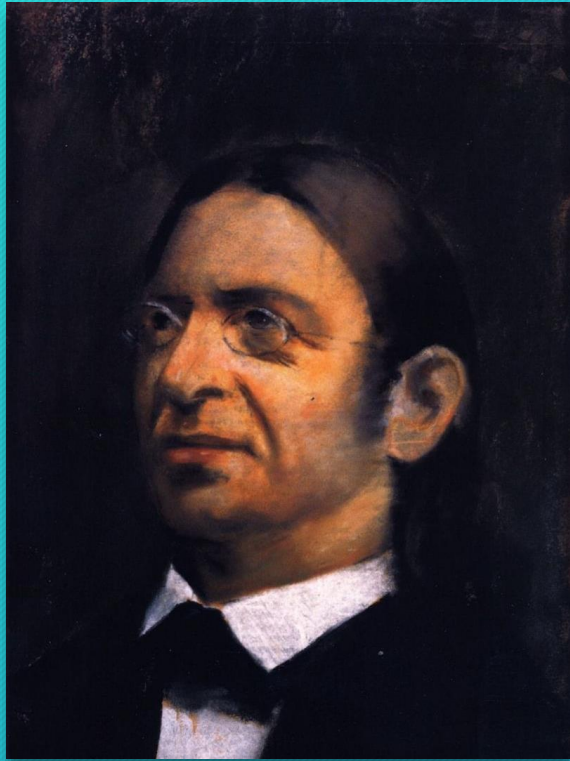

Ontstaan jodendom als religie?

- Leora Batnitzky, 2013
- Definitie van religie
- Friedrich Schleiermacher
- Van 'Natie' naar denominatie/kerkgenootschap
- Consistoriale structuur
- Scheiding van kerk & staat

Religieuze diversiteit I: Reform jodendom

- Reform
- Liberalisme
- Moderniteit = *ge'oela*
- Post-halachisch jodendom
- Collectief en individu
- Religieuze veranderingen
- *Geist*
- Veranderende rol rabbijn
- Abraham Geiger (1810-1874)

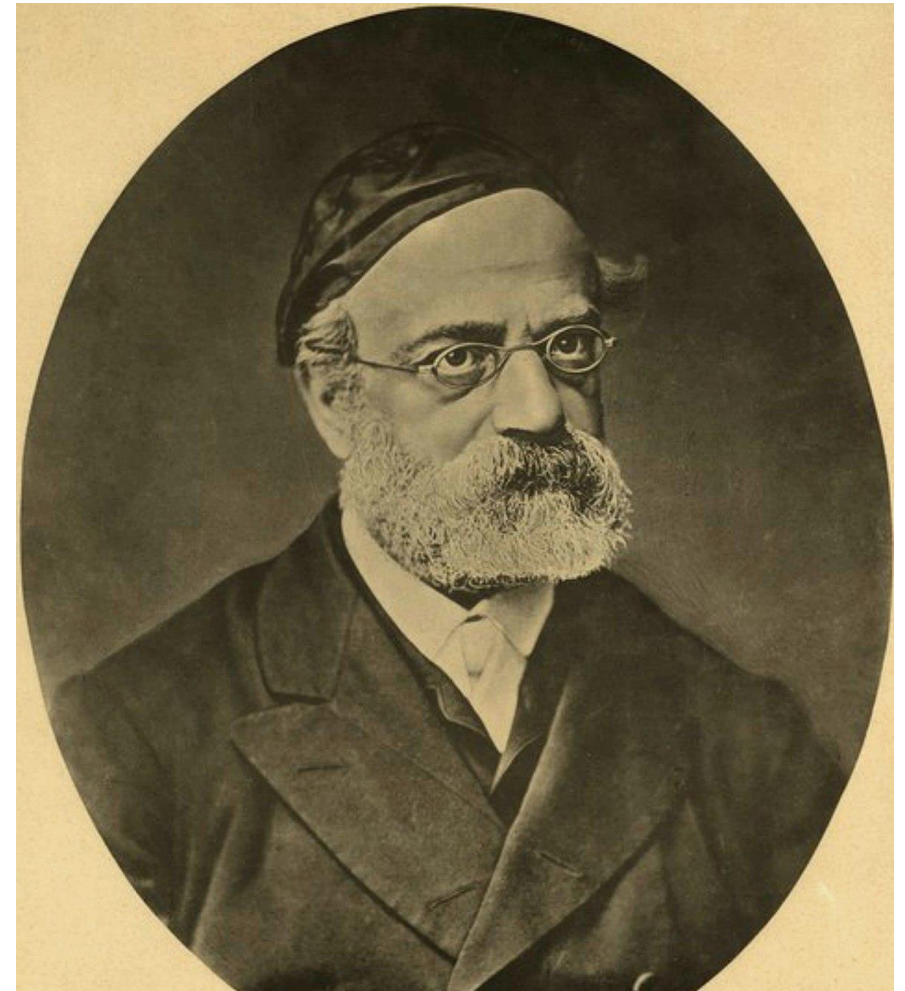
Religieuze diversiteit II: Ultra-orthodoxie

- Moses Schreiber = Chatam Sofer (1762-1839)
- *Chadash asoer min ha-Torah* (vernieuwing is verboden door de Tora)
- Moderniteit als bedreiging
- ‘bevriezing’

Religieuze diversiteit III: Neo-orthodoxie

- Rabbiner Samson Raphael Hirsch (1808-1888)
- Frankfurt am Main
- *Torah im-derech erets* (Tora met de gewoonten van het land)
- Halacha en interactie met moderniteit; compartimentalisering
- Concept van *Austritt*
- Huidige *Modern Orthodoxy*

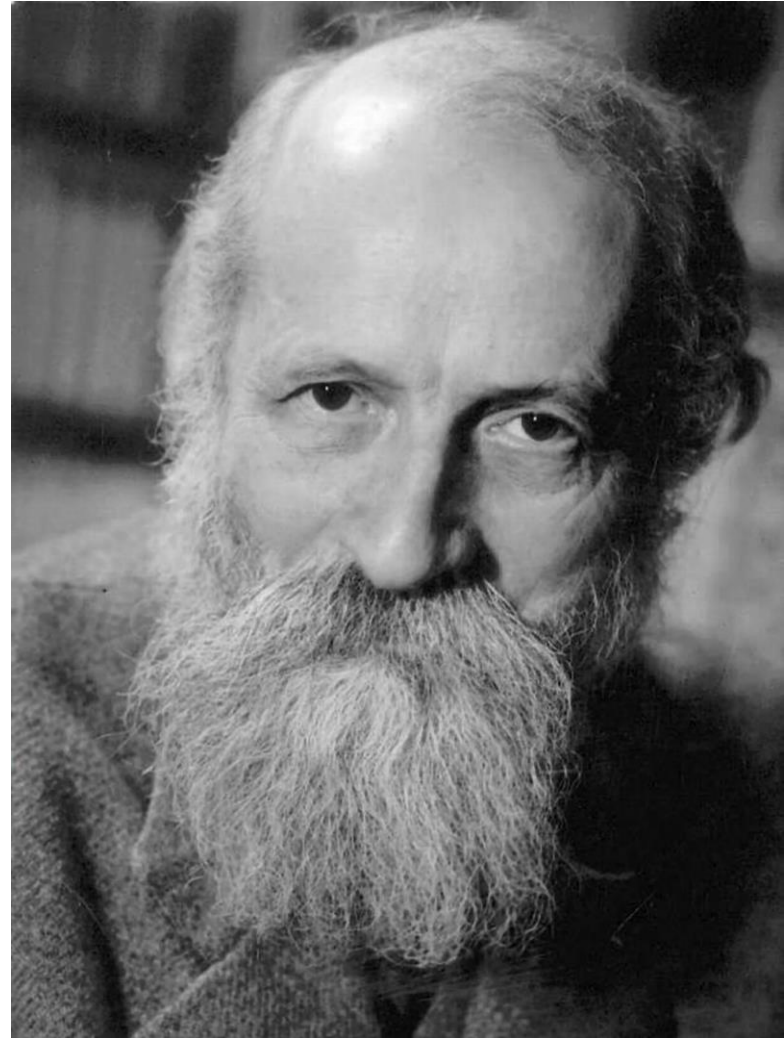
Religieuze diversiteit IV: Conservative jodendom

- R. Zecharias Frankel (1801-1875)
- Breslau, Jüdisches Theologisches Seminar
- Positief-historisch
- Moderniteit binnen de halacha
- Van Duitsland naar Verenigde Staten

Ontwikkeling liberaal jodendom

- Negentiende eeuw
 - Ratio als sleutel
 - Reflexiviteit
- Twintigste eeuw
 - Emotio als sleutel
 - Martin Buber/neo-chassidisme
 - Herontdekking natie
 - Patchwork Judaism

Conclusie

- Religieconcept
- Reform en liberalisme
- Politiek
- Historische dynamiek